

AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANTIRISH JAMG'ARMASI MABLAG'LARIDAN FOYDALANISH USTIDAN MOLIVAVIY NAZORATNI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI

Zafarov Hayotbek Jasurbek o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

E-mail: zafarovhayotbek6600@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20772122>

Bugungi kunda raqamli iqtisodiyot va elektron hukumat tizimini rivojlantirish davlat boshqaruvining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi loyihalar nafaqat texnik infratuzilmani yangilash, balki davlat xizmatlari sifatini oshirish, aholiga qulay elektron servislar yaratish, idoralararo ma'lumot almashinuvini tezlashtirish va iqtisodiyot tarmoqlarining raqamli transformatsiyasini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu sababli AKTni rivojlantirish jamg'armasi mablag'laridan foydalanish ustidan samarali moliyaviy nazoratni yo'lga qo'yish davlat moliyasini boshqarish tizimi uchun muhim masalalardan biridir.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari hisobidan ustuvor loyihalarni moliyalashtirish, elektron davlat xizmatlarini kengaytirish, hududlarda zamonaviy axborot tizimlarini joriy qilish, dasturiy mahsulotlar ishlab chiqarish va innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash kabi yo'nalishlar amalga oshiriladi. Mazkur yo'nalishlar yuqori texnologik xususiyatga ega bo'lgani uchun ularda moliyaviy nazorat faqat hujjatlarni tekshirish bilan cheklanmasligi, balki loyiha natijadorligi, foydalanishga topshirilgan tizimlarning ishlashi, xarajatlarning iqtisodiy asoslanganligi va foydalanuvchilar uchun yaratilgan real qiymatni ham baholashi zarur.

O'zbekiston Respublikasida davlat moliyaviy nazorati tizimini takomillashtirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlar AKT jamg'armasi kabi maqsadli fondlar faoliyatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Davlat moliyaviy resurslaridan maqsadli va oqilona foydalanish, davlat xaridlari jarayonining ochiqligi, loyiha qiymatini asoslash, shartnoma majburiyatlari ijrosini kuzatish hamda hisobotlarning ishonchliligini ta'minlash zamonaviy moliyaviy nazoratning asosiy vazifalari hisoblanadi. Ayniqsa, raqamli loyihalarda natijani o'lchash murakkab bo'lgani sababli samaradorlik indikatorlari oldindan belgilanib, audit jarayonida ular asosida baholash amalga oshirilishi lozim.

AKT jamg'armasi xarajatlari ustidan nazoratning o'ziga xosligi shundaki, bu sohada moliyaviy xavflar texnik va boshqaruv xavflari bilan chambarchas bog'liq. Masalan, dasturiy ta'minot xaridida texnik topshiriqning noaniq tuzilishi, loyiha qiymatining real bozor narxlariga mos kelmasligi, yetkazib beruvchi tashkilotning tajribasi yetarli bo'lmasligi, tizimning belgilangan muddatda ishga tushirilmasligi yoki foydalanish samarasi kutilgan darajada bo'lmasligi moliyaviy yo'qotishlarga olib kelishi mumkin. Shu bois nazorat jarayonida xarajatlar smetasi, tender hujjatlari, texnik topshiriqlar, qabul qilish dalolatnomalari va foydalanish natijalari o'zaro bog'liq holda tekshirilishi zarur.

Moliyaviy nazorat samaradorligini oshirishda risklarga asoslangan yondashuv muhim ahamiyatga ega. Bunda nazorat organlari barcha xarajatlarni bir xil darajada tekshirish o'rniga, avvalo yuqori xavfli yo'nalishlarni aniqlaydi. AKT jamg'armasi misolida bunday xavfli yo'nalishlarga yirik dasturiy komplekslar yaratish, apparat-dasturiy vositalar xaridi, konsalting xizmatlari, startup-loyihalarni moliyalashtirish, loyiha hujjatlarini ishlab chiqish va pilot

loyihalarni kengaytirish xarajatlarini kiritish mumkin. Yuqori qiymatli, murakkab texnik tarkibga ega va natijasini tez baholash qiyin bo'lgan loyihalar ichki audit va davlat moliyaviy nazoratining asosiy e'tibor markazida bo'lishi kerak.

1-jadval

AKT jamg'armasi xarajatlari ustidan moliyaviy nazoratda asosiy xavf yo'nalishlari

Xarajat yo'nalishi	Asosiy xavf	Nazorat usuli	Kutiladigan natija
Dasturiy mahsulotlar yaratish	Texnik topshiriqning noaniqligi va qiymatning oshirilishi	Texnik-iqtisodiy asos va bozor narxlarini solishtirish	Xarajatlarning asoslanganligi ta'minlanadi
Apparat-dasturiy komplekslar xaridi	Yetkazib berilgan uskuning talabga mos kelmasligi	Qabul qilish dalolatnomasi va texnik sinovlarni tekshirish	Aktivlardan samarali foydalanish kuchayadi
Elektron hukumat loyihalari	Platforma ishga tushirilsa ham foydalanuvchi soni past bo'lishi	Samaradorlik indikatorlari va foydalanish statistikasi tahlili	Loyiha natijadorligi baholanadi
Startup va innovatsion loyihalar	Moliyalashtirishdan keyin natija yetarli bo'lmasligi	Bosqichma-bosqich moliyalashtirish va KPI monitoring	Moliyaviy yo'qotishlar kamayadi
Konsalting va loyiha hujjatlari	Xizmat natijasini baholash qiyinligi	Hisobot, ekspertiza va yakuniy mahsulotni taqqoslash	Maslahat xizmatlari qiymati nazorat qilinadi

Manba: O'zbekiston Respublikasi normativ-huquqiy hujjatlari, AKT sohasidagi jamg'arma faoliyati bo'yicha ochiq ma'lumotlar va muallifning tahliliy yondashuvi asosida tuzilgan.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, AKT jamg'armasi xarajatlarida moliyaviy nazoratning asosiy vazifasi mablag' sarfini hujjatlar bo'yicha tekshirishdan tashqari, loyihaning real natijasini baholashdan iboratdir. Bunda har bir xarajat yo'nalishi bo'yicha alohida xavf omillari aniqlanadi va ularga mos nazorat usullari tanlanadi. Masalan, dasturiy mahsulotlar yaratishda loyiha texnik topshirig'i, muddatlar, narxlar va yakuniy dasturiy mahsulotning foydalanishga yaroqliligi chuqur tahlil qilinishi kerak.

Moliyaviy nazorat samaradorligini oshirish uchun AKT jamg'armasi xarajatlarida "oldindan nazorat — joriy monitoring — yakuniy baholash" tamoyili qo'llanishi maqsadga muvofiq. Oldindan nazorat bosqichida loyiha qiymati, texnik topshiriq, moliyalashtirish manbalari va kutilayotgan natijalar baholanadi. Joriy monitoring bosqichida shartnoma ijrosi, to'lovlar, mahsulot yetkazib berish muddati va loyiha jadvali kuzatiladi. Yakuniy baholash bosqichida esa loyiha natijasi, samaradorlik indikatorlari va foydalanishga topshirilgan mahsulotning amaliy ahamiyati tahlil qilinadi.

AKT loyihalarida davlat xaridlari alohida xavf manbai hisoblanadi. Xarid jarayonida raqobat yetarli bo'lmasa, texnik talablar ma'lum bir yetkazib beruvchiga moslashtirilsa yoki narx shakllanishi shaffof bo'lmasa, jamg'arma mablag'laridan samarasiz foydalanish xavfi

oshadi. Shu sababli moliyaviy nazorat organlari xarid hujjatlarini avtomatlashtirilgan tarzda tahlil qilish, takroriy yetkazib beruvchilar, narxlarning keskin farqlanishi, shartnomalarning bir manbadan tuzilishi kabi indikatorlarni muntazam kuzatib borishi zarur.

Ichki audit xizmatlarining roli ham bu jarayonda muhimdir. Ichki audit jamg'arma mablag'laridan foydalanish jarayonida risklarni oldindan aniqlash, rahbariyatga mustaqil tavsiyalar berish, nazorat tartiblarining ishlashini baholash va aniqlangan kamchiliklar bo'yicha takliflar ishlab chiqish vazifasini bajaradi. Ichki auditning samarali ishlashi uchun auditorlar moliyaviy audit bilan bir qatorda axborot texnologiyalari auditi, kiberxavfsizlik, davlat xaridlari va loyiha boshqaruvi bo'yicha ham malakaga ega bo'lishi lozim.

Raqamli nazorat vositalari AKT jamg'armasi xarajatlari ustidan monitoringni sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi. Elektron byudjet tizimi, davlat xaridlari platformalari, loyiha boshqaruvi dasturlari, elektron shartnomalar va to'lov tizimlari integratsiya qilinsa, nazorat organlari xarajatlar harakatini real vaqt rejimida kuzatish imkoniga ega bo'ladi. Bunday integratsiya inson omili ta'sirini kamaytiradi, ma'lumotlarni qo'lda yig'ish zaruratini qisqartiradi va moliyaviy xatolarni erta aniqlashga yordam beradi.

Xalqaro amaliyotda ichki audit va moliyaviy nazoratning samaradorligi mustaqillik, obyektivlik, risklarga asoslangan rejalashtirish va sifatni baholash tamoyillariga tayanadi. IIA Global Internal Audit Standards ichki audit faoliyatining professional talablarini belgilaydi, INTOSAI tavsiyalari esa davlat sektorida ichki nazoratning risklarni boshqarish va resurslarni himoya qilishdagi ahamiyatini ko'rsatadi. Ushbu yondashuvlarni AKT jamg'armasi faoliyatida qo'llash nazorat natijalarining ishonchliligini oshiradi.

Jamg'arma mablag'lari sarfi ustidan nazoratda kiberxavfsizlik omili ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. Davlat axborot tizimlari va raqamli platformalar yaratilganda ularning texnik himoyasi, ma'lumotlar bazasi xavfsizligi, zaxira nusxalash tizimi va uzluksiz ishlash imkoniyati tekshirilishi kerak. Agar loyiha moliyaviy jihatdan to'g'ri bajarilgan bo'lsa-yu, kiberxavfsizlik talablariga javob bermasa, kelgusida davlat va fuqarolar ma'lumotlari uchun jiddiy xavf tug'ilishi mumkin.

Moliyaviy nazoratni takomillashtirishning yana bir yo'nalishi — audit tavsiyalari ijrosini raqamli monitoring qilishdir. Audit natijasida aniqlangan kamchiliklar bo'yicha mas'ullar, muddatlar va ijro holati elektron tizimda qayd etilishi kerak. Bu rahbariyatga har bir tavsiyaning bajarilish darajasini real vaqt rejimida kuzatish, kechikishlarni aniqlash va qayta nazorat qilish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish jamg'armasida moliyaviy nazorat samaradorligini oshirish davlat moliyasini boshqarish, raqamli transformatsiya va elektron hukumat rivoji uchun muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy nazorat samaradorligi risklarga asoslangan audit, samaradorlik indikatorlari, raqamli monitoring, davlat xaridlari shaffofligi, ichki audit malakasi va jamoatchilik nazorati kabi omillar bilan belgilanadi.

Jamg'arma mablag'lari sarfi ustidan nazoratni kuchaytirish uchun, birinchidan, barcha loyihalar bo'yicha xavflar reyestrini shakllantirish; ikkinchidan, yirik AKT loyihalarida majburiy samaradorlik auditini joriy etish; uchinchidan, davlat xaridlari va shartnomalar ijrosini avtomatlashtirilgan tahlil qilish; to'rtinchidan, audit tavsiyalari ijrosini elektron monitoring qilish; beshinchidan, ochiq ma'lumotlar orqali shaffoflikni oshirish maqsadga

muvofiqdir. Ushbu chora-tadbirlar AKT jamg'armasi mablag'laridan maqsadli, oqilona va natijador foydalanishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2012-yil 19-dekabrda 356-son qarori "Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish jamg'armasini yanada rivojlantirish va uning mablag'laridan samarali foydalanish to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 12-oktabrdagi 821-son qarori bilan tasdiqlangan AKT sohasidagi ustuvor loyihalarni shakllantirish va moliyalashtirish tartibi.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 27-avgustdagi PF-6300-son Farmoni "Davlat moliyaviy nazorati tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 16-iyuldagi 446-son qarori.
5. Institute of Internal Auditors. Global Internal Audit Standards. 2024.
6. INTOSAI. Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector.
7. Raqamli texnologiyalar vazirligi va AKTni rivojlantirish jamg'armasi ochiq ma'lumotlari.